

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

8 ЖИЛД, 9 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
ТОМ 8, НОМЕР 9

LOOK TO THE PAST
VOLUME 8, ISSUE 9

ТОШКЕНТ-2025

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ЎзР. ФА. Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика университети

Аминова Азиза Марковна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Навоий давлат педагогика институти

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори (DSc),
Тошкент ирригация ва кишлок хужалигини механизациялаш мухандислари институти Миллий тадқиқот университети

Худайқулов Тулқин Дўстбоевич
Тарих фанлари доктори (DSc)
Шаҳрисабз дала педагогика институти

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариши давлат техника университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қариши давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Тошкент ахборот технологиялари университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори (DSc),
Телави давлат университети

Абдуллаева Яхшибека Агамуратовна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодири Абдуллаевна
тарих фанлари доктори (DSc),
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Хайдаров Ғайратбек Мирзапўлатович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Андижон давлат университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори (DSc), профессор,
Қозогистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Тожибоев Музаффар Турдибоевич
тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
ИИВ Академияси

Алиева Лале
тарих фанлари доктори (DSc),
Озарбайжон давлат университети

Сайнова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори (DSc),
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Таниева Гулдона Мамановна
тарих фанлари доктори (DSc), доцент,
Низомий номидаги Ўзбекистон Миллий педагогика университети

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Мирзалиев Улуғбек Бегмурзаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Гулистон
давлат педагогика институти

Нуруллаева Шоира Кушназаровна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Урганч давлат университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети
Масъул котиб

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонқулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исаков Бахадир Нигматуллаевич
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Холмуродов Дилшод Рашидович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Жиззах давлат
педагогика университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети
Масъул котиб

Исоқов Бахтиёр Робидинович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Тўхтабасв Аъзамжон Шарипхўжаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Алимардонов Отабек Қудратович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доценти
Ўзбекистон Миллий университети

Турсунова Юлдуз Бобоқуловна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD),
ЎзР. ФА. Тарих институти

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. Otabek Alimardonov “MIGRATION AS A TOOL OF PUBLIC DIPLOMACY IN CENTRAL ASIA: CHALLENGES, STRATEGIES, AND PROSPECTS”.....	5
2. Nilufar Djurayeva SOVET DAVRIDA XOTIN-QIZLAR TASHKILOTLARI: MAQSAD VA VAZIFALAR, NATIJA VA MUAMMOLAR.....	14
3. Нодира Джанибекова ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОЛИЙ МАЖЛИСА ВТОРОГО СОЗЫВА.....	25
4. Боходир Эшов, Нурали Ҳазратов, Шавкат Каромов УСТРУШОНАДАГИ ИЛК ДАВЛАТ УЮШМАСИ ТАРИХИНИНГ ТАХЛИЛЛАРИ.....	30
5. Бехзод Исабеков ҚОВУНЧИ МАДАНИЯТИНИНГ КАТАКОМБА ҚАБРЛАРИ: ОҲАНГАРОН, КАНДИРСОЙ МИСОЛИДА.....	38
6. Ibragim Ibragimov QUYI AMUDARYO HUDUDIDA HUNARMANDCHILIK TARIXI XUSUSIDA BA’ZI MULOHAZALAR.....	44
7. Shuhrat Norov ZARAFSHON VOHASI VILOYATLARIDA YOSHLAR TASHKILOTLARINING IJTIMOIIY MUAMMOLARNI HAL ETISHDAGI ROLI.....	48
8. Muxlisa Ro‘ziyeva O‘ZBEKISTONDA 1991–2025- YILLARDA BOLALAR SPORT SOHASINI RIVOJLANTIRISHNING HUQUQIY ASOSLARINING SHAKLLANISHI.....	53
9. Xo‘sinboy Sapayev KO‘CHMANCHI SAK QABILALARINING DINIY E‘TIQODLARI, URF-ODAT VA AN‘ANALARI.....	58
10. Mansur Fayzullayev XX ASRNING 60-80-YILLARIDA O‘ZBEKISTON QISHLOQ XO‘JALIGINING IXTISOSLASHTIRILISHI (SURXONDARYO, QASHQADARYO VILOYATLARI MISOLIDA).....	63
11. Турғунжон Ярмагов ЭТНОГРАФИК ЖИХАТДАН ФОЛЬКЛОП МАНБАЛАРНИ ЎРГАНИШНИНГ ТАДҚИҚОТ МЕТОДЛАРИ.....	68
12. Gulom Djumamuratov O‘ZBEK ULUSIDAGI OROL O‘ZBEKLARI ETNIK TARKIBIGA DOIR MANBALAR TAHLILI.....	73

Gulom Masharipovich Djumamuratov,
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
O‘zbekiston tarixi kafedrasida katta o‘qituvchisi

O‘ZBEK ULUSIDAGI OROL O‘ZBEKLARI ETNIK TARKIBIGA DOIR MANBALAR TAHLILI

For citation: Gulom M.Djumamuratov. ANALYSIS OF SOURCES ON THE ETHNIC COMPOSITION OF UZBEKS IN THE ARAL SEA REGION OF THE UZBEK ULUS. Look to the past. 2025, vol. 8, issue 9.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17548822>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada XV-XVIII asr boshlarida o‘zbek ulusidagi orol o‘zbeklarining etnik tarkibi, XV asrda shayboniylar va ularni qo‘llab-quvvatlovchi urug‘larning dashti qipchoqdan ko‘chib o‘tishi, ushbu masala Sharq va Yevropa manbalarida to‘liq yoritilmaganligi, Dashti Qipchoqni tark etib, Movarannahrga ko‘chib kelgan urug‘ va qabilalarning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, o‘zbek urug‘lari tarkibi va murakkab etnik jarayonlarning bosqichlari ilmiy tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek ulusi, orol o‘zbeklari, etnogenez, shayboniylar, dashti qipchoq, urug‘.

Гулом Машарипович Джумамуратов,
Старший преподаватель кафедры истории Узбекистана,
Узбекский государственный университет мировых языков

АНАЛИЗ ИСТОЧНИКОВ ПО ЭТНИЧЕСКОМУ СОСТАВУ УЗБЕКОВ ПРИАРАЛЬЯ УЗБЕКСКОГО УЛУСА

АННОТАЦИЯ

В статье научно анализируются этнический состав приаральских узбеков в Узбекском улусе в XV – начале XVIII вв., миграция шайбанидов и поддерживающих их родов из Степного Кыпчака в XV в., недостаточное освещение этого вопроса в восточных и европейских источниках, социально-экономическая жизнь родов и племён, покинувших Степное Кыпчак и переселившихся в Movarannahr, состав узбекских родов и этапы сложных этнических процессов.

Ключевые слова: узбекский улус, приаральские узбеки, этногенез, шайбани, Степное Кыпчакство, род.

Gulom M.Djumamuratov,
Senior Lecturer, Department of History of Uzbekistan,
Uzbekistan State University of World Languages

ANALYSIS OF SOURCES ON THE ETHNIC COMPOSITION OF UZBEKS IN THE ARAL SEA REGION OF THE UZBEK ULUS**ABSTRACT**

This article provides a scientific analysis of the ethnic composition of the Aral Sea Uzbeks in the Uzbek Ulus in the 15th to early 18th centuries, the migration of the Shaybanids and their supporting clans from Steppe Kipchak in the 15th century, the insufficient coverage of this issue in Eastern and European sources, the socioeconomic life of the clans and tribes that left Steppe Kipchak and migrated to Movaro-annahr, the composition of Uzbek clans, and the stages of complex ethnic processes.

Index Terms: Uzbek Ulus, Aral Sea Uzbeks, ethnogenesis, Shaybanids, Steppe Kipchakdom, clan.

Dolzabligi:

XV-XVIII asr boshlarida Orol o'zbeklarining tarkibini ya'ni etnik tarixini o'rganishda urug' nomlarini aniqlashning o'zi yetarli emas, bundan tashqari, bu masala Sharq va Yevropa manbalarida ham to'liq yoritilmagan. Shu bilan birga, zarur manbalarning yo'qligi sodir bo'lgan murakkab etnik jarayonlarning bosqichlarini batafsil qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Tadqiqot tahlillari shuni ko'rsatadiki, Qozog'iston va O'rta Osiyo tarixida XV- XVII asrlarda etnik kelib chiqishi keltirilgan tarixiy-etnografik manbalarda qozoqlar, o'zbeklar, qirg'izlar, nog'oylar, qoraqalpoqlar, boshqirdlar va boshqa xalqlar orasida umumiy qabila nomlari mavjud bo'lsada, O'rta Osiyo va unga qo'shni xalqlarning birortasini ham oldingi davrda bu hududlarda yashagan xalqlar yoki qabila ittifoqlarining birortasiga bevosita bog'lab bo'lmaydi, deb aytish mumkin. Bu hududlarning barcha xalqlari o'z shakllanishi davrida turli xil etnik va irqiy elementlarni o'z ichiga olgan. Buni turli xalqlar orasida umumiy etnik komponentlarning mavjudligi ham, O'rta Osiyo, Qozog'iston va qo'shni viloyatlardagi bir xil xalqlar orasida turli antropologik tiplarning mavjudligi ham ishonchli dalolat beradi.

Metodlar: Mazkur maqolada tarixiylik, mantiqiy tahlil, ketma ketlik, xolislik kabi metodlardan foydalanilgan holda o'zbek ulusidagi orol o'zbeklari etnik tarkibiga doir manbalar ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Tadqiqot natijalari:

Orol o'zbeklari etnogenezining etnik asosini o'zining so'nggi bosqichlarida o'zbek ulusidan ajralib chiqqan qabilalar guruhi tashkil etgan bo'lib, ular turli birikma va nisbatlarda O'rta Osiyo va unga tutash hududlarning boshqa xalqlari tarkibiga ham kirgan. Shuning uchun XV-XVI asrlardagi Orol o'zbeklarilarning etnik tarixini yoritishda XV asrdagi ko'chmanchi o'zbek ulusining qabilaviy tarkibi haqidagi ma'lumotlar alohida ahamiyatga ega. Bu borada Sharq mualliflari bitiklari yagona manba hisoblanadi. Ular orasida Mas'ud ibn Usmon Kuhistoniyning "ko'chmanchi o'zbeklar" davlatining asoschisi Abulxayrning sahobalari nomlarining eng to'liq ro'yxatini taqdim etgan asari muhim o'rin tutadi. Ismlar, odatda, ular boshliqlari bo'lgan qabila va urug'larning nomlari bilan birga keladi.

Ro'yxatga ko'ra, "ko'chmanchi o'zbeklar" ulusi tarkibiga 1430-yillardan 1460-yillarga qadar 1000 kishi kirgan. quyidagi urug' va qabilalarni o'z ichiga olgan: Barak, Burkut, Datura, Ichki, Idjon, Kaanbayli, Karluk, Keneges, Qo'ngrat, Kyat, Kurlaut, Qushchi, Mangyt, Masit, Nayman, Taimas, Tabgut (Tangut), Tubay, Tuman, Tuman-Mtsng, Uyg'ur, Uysun, Uchat-Naxi, Uchat.

Mahmud ibn Valiyning yozishicha, Abulxayrxon qo'shini tarkibida oyrot, madjar, qipchoq qabilalaridan bo'lgan qo'shinlar ham bo'lgan.

Boshqa mualliflarning asarlaridan bu xatoni to'ldirish uchun yana bir qancha urug'larning nomlarini ajratib olishimiz mumkin: Shunqorli, Shadbakli, Tubay-Tuman, Kuyun Chuburgan va Alchin Shiboniylarga qarshi kurashgan dasht qabilalaridan kanallar va nukuzlar qayd etilgan.

Abulxayrxan Muhammadning nabirasi Muhammad Shayboniyxonning sarson-sargardonligida unga sodiq qolgan qabila va urug'lardan: Arg'un, As, Bashg'ird, Jurshchn, Datura,

Ichki, Ichki-Bairi, Yeti-Ming, Qo'ng'rat, Qushchi, Madjar, Mang'it, Nayman, Tubyurg, Ulug', Ulug', Urug', Urug', Urug', Urug', Tubyurd, T. Uysun, Xitay Urug'lari qatnashgan Shayboniyxon qo'shini uning XVI asr boshidagi harbiy yurishlarida quyidagi urug' va qabilalarni o'z ichiga oladi: jaloyir, sixiut, tama, sulduz, adgu va adlu-og'lu.

Shayboniylarning Bobur bilan urushlari munosabati bilan mekrit, qalmoq, barin kabi etnonimlar ham tilga olinadi.

Keltirilgan etnonimlar qatorida Koluk (Xallux - Karluk?) va Atguchi tillari keltirilgan. Muallif ushbu belgilarga etnik mazmuni q'shganmi yoki yo'qmi degan aniq xulosaga kelishimizga imkon bermaydi. Masalan, Atguchi so'zma-so'z otuvchi degan ma'noni anglatadi. Biroq, ba'zi etnonimlar o'ziga xos kasblar nomlarini aks ettirganligini hisobga olgan holda bu so'zlarda ham etnonimlarni ko'rish mumkin.

O'zbek ulusining etnik tarkibi esa XV asr oxiri XVI asr boshlarida ma'lum o'zgarishlarga uchraydi. Bu davr, ma'lumki, O'rta Osiyo tarixida nafaqat Movarannahrning dehqonchilik vohalariga, balki ko'chmanchi dashtlarga ham ta'sir ko'rsatgan muhim voqealar bilan ajralib turadi. O'zbek ulusida cho'l biylarining alohida guruhlarini o'rtasidagi oliy hokimiyat uchun kurash bilan bog'liq bo'lgan bu yillardagi voqealar ulusni chuqur siyosiy to'ntarishlarga olib keldi. Qozoq hukmdorlari bilan uzoq davom etgan kurash natijasida o'zbek ulusida hukmronlik qilish umidi barbod bo'lganini ko'rgan Muhammad Shayboniy Samarqandga qarshi yurish boshlaydi va tez orada Temuriylar davlatini bosib oladi.

Dashti Qipchoqni tark etib, Movarannahrga ko'chib kelgan urug' va qabila nomlarining to'liq ro'yxati aniq emas. Shu kungacha dashtni tark etgan urug' va qabilalarning soni va tarkibi ham to'liq o'rganilmagan. Bu erda turli urug' va qabilalarning qismlari bo'lganligi yoki orol o'zbeklarining kirib kelishi harbiy tarkibidagi alohida urug'larni qamrab olganmi? Bu borada Shayboniyxon istilolarida xizmat qilgan urug' va qabilalarning eng to'liq ro'yxati keltirilgan Muhammad Solihning ishi alohida qiziqish uyg'otadi. Bu ro'yxat Shayboniyxon qo'shinidagi ayrim qabilalardagi harbiylar sonini ko'rsatgani bilan yanada qimmatlidir.

Ushbu muallif Shayboniyxonning 1503-yilda Mo'g'ul xonlari bilan bo'lgan jangini tasvirlab, Shayboniy qo'mondonligi ostida 10 mingga yaqin jangchi to'planganini yozadi. Shunda Muhammad Solih "o'z xalqining ko'pchiligi shiboniylar (yoki shayboniylar) bo'lganini" ta'kidlab, o'zbek qo'shinining qabilaviy tarkibi ro'yxatini quyidagi tartibda keltiradi: Sixiut, Kiyiyat, Qo'ng'rat, Burkut, Mang'it, Nayman, Durman, Ushun (Uysun), Qushchi, Jaloyir, Karluk (Qarluk), Sulduz, Nukuz, Tama, Tatar, Adgu, Adlu-og'li, Ichki, Oyrot. Qo'ng'iratlar boshida Husayn Ali, Mang'itlar va Adgu Urug'lariga Hoji-Gozi, Adlu-o'g'lilarga Hamza-biy, Qushchiga Ko'pek-biy, Durmanga Jashef-biy, Naymanlarga Qanbar-biy boshchilik qilgan. O'zbek qo'shini o'ng va chap qanotga bo'linish kabi qadimiy odatga amal qilgan. Aniqrog'i, o'ng qanot quyidagi qabilalarning qo'shinlaridan iborat edi: qo'ng'irat, qiyoyat, mangit, durman, uysun, oyrot. Chap qanot qo'shini 1500 kishidan iborat bo'lib, ular orasida Qanbar-biy boshchiligidagi 700 nafar nayman ham bor edi. Muhammad Solih so'zlaridan ko'rinib turibdiki, sanab o'tilgan urug' va qabilalarning hammasi ham shayboniylar bilan birga dashtni tark etgan o'zbek ulusidan chiqmagan.

Feodal tarqoqlik sharoitlari, chambarchas bog'liq muhit, qat'iy belgilangan etnik chegaralarning yo'qligi, o'zbek ulusi ko'chmanchilarining qo'shni mamlakatlar hukmdorlari tomonidan sulolaviy nizolar va urushlarga tez-tez aralashib turishi va boshqa bir qator sabablar urug-qabilalar o'rtasidagi munosabatlarni buzdi va shu sababli urug'lar o'rtasida chegaralar paydo bo'ldi. Buni qabilalarning joylashishi va turli xalqlar orasida bir xil nomdagi urug'lar vakillarining mavjudligi tasdiqlaydi.

Ibn Ro'zbixon shunday yozadi: "Uch qabila o'zbeklarga mansub bo'lib, ular Chingizxon saltanatida eng mashhur bo'lib, hozir [ulardan] biri shaboniylar (shiboniylar) va u zotning hazratlari (ya'ni Shayboniyxon) bir qancha qabilalardan keyin mashhur bo'lgan va o'zbek qabilalarining yetakchilaridir. Butun dunyo bo'ylab o'zlarining kuchi va qo'rqmasligi bilan ajralib turgan.

Asrlar davomida taqdiri mushtarak bog'langan bir necha xalqlar orasida umumiy urug' va qabila nomlarining mavjudligi juda murakkab hodisa bo'lib, chuqur o'rganishni talab etadi. Shuning uchun biz tafsilotlarga to'xtalmasdan, Shayboniyxon O'rta Osiyoni egallab olishi

davrigacha bo'lgan manbalar tomonidan tasdiqlangan o'zbek ulusi, Movarounnahr yoki Mo'g'uliston uchun umumiy bo'lgan bir necha urug' va qabila nomlarini qayd etamiz.

Bulardan biri **Arg'in urug'idir**. Ma'lumki, temuriy Abu Said Ulug'bekdan mag'lubiyatga uchrab, 1448 yilda o'zbek ulusiga, Abulxayrxon huzuriga qochib ketadi. Bir qator manbalarda qayd etilishicha, keyinchalik Abu Said hukmdor bo'lgach, Sirdaryo bo'yida yashovchi arg'unlarning salmoqli qismi Movarounnahrqa ko'chib kelgan. Hijriy 862 (1457-58) yili Abu Said Hirotni egallashda Dasht arg'inlar qo'shinlari ham qatnashgan. Temuriylar Ahmad Mirzoning ulug' zotlari orasida arg'un qabilasi vakillari ham tilga olinadi. Boburning yozishicha, temuriylardan bo'lgan Sultoni Ali mirzoning onasi hijriy 905 yilda yashirincha yuborgan. (1499-1500) Muhammad Shayboniyxonga Samarqandga chaqirgan xati. Uning rejasi Abu Yusuf Arg'inga ma'lum edi "to'g'rirog'i, bu xoin unga bu yo'lni ko'rsatdi".

Barin (Bayrin). "Il barin" Mo'g'uliston mo'g'ullari orasida Ulug'bek davrida qayd etilgan. Temuriylar Umar Shayxning "jasur jangchilari" orasida Bobur davrida bek bo'lgan barin qabilasidan bo'lgan Tulunxo'janing nomi ko'rsatilgan.

Jaloyir. Ibn Arabshohning yozishicha, Chag'atoy ulusida to'rtta asosiy urug' bo'lgan: arlot, jaloyir, kavchin, barlos. Qolaversa, jaloirlar Xo'jand yaqinida o'rtnashib, urug' boshlig'i "o'z viloyatining qo'shimcha shahzodasiga o'hshab qolgan"edi. 1376-yilda Amir Temurga bo'ysunmaganliklari uchun jaloirlarga tegishli "harbiy qismni tarqatib yuborish haqida buyruq beriladi. O'shandan keyin Jaloir ulusi o'z faoliyatini to'xtatdi va uning qoldiqlari boshqa amirlar qo'shinlari o'rtasida taqsimlandi". Shunga qaramay, jaloir amirlari o'z qo'shini yo'qotmagan. Mirxondning "Ravzat as-Safo" asarida "jaloir qabilasidan chhiqqan mingta otliqlar" haqida so'z boradi. Temuriylar sultoni Husayn qo'shini tarkibida. Boburning yozishicha, jaloir qabilasidan bo'lgan Ali-bek shunchalik nufuzli bo'lganki, "Undan baland odam yo'q edi", uning o'g'li Hasan Alibek esa Sulton Husayn qo'l ostida qushbegi bo'lib xizmat qilgan.

Ming urug'i, bu qabila vakili Ibrohim Saru yoshligidan temuriy Umar Shayxga xizmat qilgan, keyin esa Boburga xizmat qilgan va u "homiylilik qilgan" beklaridan biri bo'lgan.

Nayman. Ayniqsa, Temurga yaqin amirlar orasida, manbalarda Nayman urug'idan bo'lgan amir Oqbug'a ham tilga olinadi, u ham boshqa ko'plab hamrohlari singari Temurning Shahrisabzdagi taxminiy dafn etilgan joyi yaqinida o'zi uchun dafn qilinadigan joy tanlagan. Binoiyning yozishicha, bu qabila guruhlar XV asrda Movarounnahrda yashagan.

Sulduz. Shomiy va Yazdiy ma'lumotlariga ko'ra, Temurning Dashti Qipchoqqa yurishi chog'ida Shayx Temur Bahodir "minglab Sulduz yigitlari bilan" o'z qo'shinining chap qanotida bo'lgan. Sulduz qabilasining amirlari o'z qo'shinlari bilan Temurning oldingi harbiy ishlarida, masalan, 1372-yilda Xorazmga qilgan birinchi yurishida ham qatnashgan. Mirxondning yozishicha, Ulug'bekni o'ldirishda Sulduz urug'idan bo'lgan ba'zi chig'atoylar qatnashgan. Sulduz qabilasi ham Mo'g'uliston mo'g'ullari tarkibiga kirgan.

Bu qisqa ro'yxat Shayboniyxon qo'shini tarkibiga o'zbek ulusi hududidan tashqarida yashovchi, lekin shu ittifoqqa kiruvchi urug' va qabilalarning nomlari bilan bir xil nomga ega bo'lgan urug' va qabila vakillarini ham o'z ichiga olgan bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Shayboniyxon qo'shini aralash bo'lganligi haqida ko'plab manbalar guvohlik beradi. Masalan, Bobur hijriy 906 (1500-1501) voqealari haqida yozar ekan, o'sha davrda Shayboniyxon Xoja ilg'or atrofida turganini, "u bilan birga uch-to'rt ming o'zbek bo'lgan, mahalliy jangchilardan ham shuncha odam jalb qilingan" deb yozadi. Muhammad Solihning yozishicha hijriy 911-yilda Shayboniyxonning Xorazmga yurishi paytida Temur Sultonning besh minglik qo'shini "o'zbeklar, sartlar va mo'g'ullardan" iborat edi. Bobur 913-hijriy (1507-08) voqealarini tasvirlar ekan, shunday yozadi: "O'zbeklar va Shayboniyxon kabi dushmanlar Temur avlodlariga bo'ysungan o'zbeklar yetti o'lkani o'z qo'liga oldilar.

Dashti Qipchoqni tark etib, shayboniylar bilan birga O'rta Osiyoga ko'chib kelgan qaysi urug' va qabilalar, ularning son va etnik tarkibi qanday ekanligini aniqlashda bir necha xalqlar orasida bir xil nomdagi urug'larning mavjudligini inkor etib bo'lmaydi. Shunga qaramay Shayboniyxon qo'shinida Muhammad Solih sanab o'tgan 19 urug' va qabilalarning salmoqli qismi o'zbek ulusidan chiqqan bo'lishi mumkin. A'zolarining bir qismi Abulxayrxonga xizmat qilgan va

u vafot etganidan keyin ham Shayboniylarga sodiq qolgan urugʻ va qabilalarning quyidagi umumlashtirilgan roʻyxati, shuningdek, XVI asr boshlarida Shayboniyxon qoʻshinida tasdiqlangan urugʻ va qabilalar roʻyhati bu xulosaga asos boʻladi: baroq, burqut, burloq, doʻrmon, ichki, qarluq, kenagas, qoʻngʻirot, qiyot, qipchoq, quyun, koʻrlavut, qushchi, major, mangʻit, mechet, nayman, oyrat, taymas, dayman, tangut, tumay.

Abulgʻoziyning yozishicha Sharqiy Yevropadagi yurishidan qaytgach, Botuxon oʻzining “kenja ukasi” Shayboniyxonga qoʻshimcha sifatida oilalardan, jumladan, shiboniylarning asosiy tayanchini tashkil etgan toʻrt qabila - bayri, qushchi, nayman va qarluq dan iborat xalq ajratdi. Bu maʼlumotlarga asoslanib, Shayboniyxonning qoʻshini tarkibida yurgan yurishlarida tez-tez tilga olingan qarluq qabilasini Dasht qabilalari qatoriga ham kiritish mumkin. Shunisi qiziqki, Muhammad Solih qarluqlarni “harbiy ishlarda bilimdon” xalq sifatida tavsiflaydi.

Koʻrinib turibdiki, burqut va nukus Sharqiy Dashti Qipchoqning Abulxayrxon davrida tilga olingan qabilalaridir. Qolaversa, ular shayboniylar Jumaduxon qoʻshini tarkibida Abulxayr boshliqlariga qarshi urushga chiqqan qabilalar sifatida tilga olinadi. Keyinchalik Abulxayr burqut qabilasidan boʻlgan ayolga uylanadi, undan ikki oʻgʻil - Shohbudog sulton va Xoʻja Muhammad tugʻiladi. burqut Masud ibn Usmon Kuhistoniy roʻyxatida Abulxayrxonga “qozoqlar hukmronligi yillarida” beklari qoʻshilgan qabila sifatida qayd etilgan.

Taqdim etilgan manbalarga asoslanib, Shayboniyxon qoʻshinida Muhammad Solih sanab oʻtgan 19 urugʻ va qabiladan kamida 13 tasi Dashti Qipchoqdan boʻlgan: Arlot, burqut, doʻrmon, iyjon, qarluq, qoʻngʻirot, qipchoq, mangʻit, nayman, tuman-ming, shodbaxtli, tangut, qurlovut. Bu roʻyxatda Shayboniyxon qoʻshinining urugʻ va qabila tarkibi faqat XVI asr boshlarida aks ettirilgan. Shayboniylarga tobe boʻlgan toʻrtta asosiy urugʻ Mahmud ibn Valiyning “Bahrul-asror” asarida ham tilga olingan: qushchi, nayman, boʻyroq, qarluq.

Temuriylar davlatini birgalikda oʻzbeklar deb atalgan koʻchmanchi Dashti Qipchoq qabilalari tomonidan egallab olinishi hozirgi oʻzbek va qozoq xalqlarining etnosiyosiy tarixida muhim voqea boʻldi. Shayboniylar va oʻzbek ulusi qabilalarining bir qismining hozirgi qozoq dashtlari hududidan nihoyat chiqib ketishiga olib keldi; Shu tariqa oʻzbek atamasi ular egallab olgan Oʻrta Osiyo hududlariga oʻtib ketgan. Choʻllarni kezib yurish uchun qolgan urugʻlar va qabilalar Chingiziylarning boshqa bir tarmogʻi aʼzolari hukmronligi ostida birlashdilar. “Kazaklar” (qozoqlar) nomi nihoyat oʻz oʻrnini egalladi va asta-sekin bu hududda barqaror etnik maʼnoga ega boʻldi.

Xulosa:

Shayboniylar va ularni qoʻllab-quvvatlagan qabilalarning dashtdan koʻchishi bilan bogʻliq voqealar shuni koʻrsatadiki, koʻchmanchi boʻlmagan jamiyatlarda hukmron guruh ichidagi munosabatlar shiddatli siyosiy kurash va sulolaviy qoʻzgʻolonlarga olib kelishi mumkin boʻlsa, koʻchmanchi jamiyatlarda bu ketishlar, koʻchishlar va shunga oʻxshash hodisalar bilan murakkablashgan

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Султанов Т.И. Кочевые племена приаралья в XV-XVII вв. – Москва: Наука, 1982. – 122с.
2. Толстов С.П. Города гузов (Историко-этнографические этюды).— «Советская этнография». 1947, № 3.193.
3. Толыбеков С. Е. Кочевое общество казахов в XVII — начале XX века. Политико-экономический анализ. А.-А., 1971. 194.
4. Трактат Ахмада Дониша «История Мангитской династии». Душ.у 1967.
5. Семенов А. А. К вопросу о происхождении и составе узбековШейбани-хана. - «Труды Института истории, археологии и этнографии АН ТаджССР». Т. 12. Вып. 1. Сталинабад, 1954.177.
6. Семенов А. А. Уникальный памятник агиографической среднеазиатской литературы XVI в.— «Известия Узбекского филиала АН СССР». 1941, № 3.178.

7. Семенюк Г. И. Ликвидация рабства в Казахстане и ее предпосылки.—«Вестник АН КазССР». 1958, № 1,1. 179.
8. Султанов Т. И. Письмо золотоордынского хана Улуг-Мухаммада турецкому султану Мураду II.— «Тюркологический сборник. 1973». М., 1975.187.
9. Сыроечковский В. Е. Мухаммед-Герай и его вассалы. - «Ученые записки МГУ». Вып. 61. История (т. II). М., 1940.
10. Шаниязов К. Этнический состав узбеков и консолидация их в социалистическую нацию (Отд. оттиск.)—VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. Москва, август 1964. М., 1964.

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
LOOK TO THE PAST

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000